

GRADSKA KUĆA I SUBOTICA (1912-2012) TRAJANJE, PROMENE

Subotička Gradska kuća zauzevši i određivši sam centar grada, upravo kao i dve ranije varoške kuće, bila je u proteklih sto godina nemim svedokom burnih društvenih promena i događanja, smenjivanja perioda mira i ratova, nestajanja i nastajanja država, ideologija, političkih sistema, masivnih demografskih izmena. Sve te pojave nisu imale izvorište, nisu kreirane niti su poticale odavde. U Subotici su možda imale pristalice i učesnika, protivnika i oponenta, pa su ipak kao veliki neizbežni i neumitni talasi, koji su krenuli sa udaljenih tačaka u svetu ili okolini, zapljuskivali, ispirali i menjali grad.

Samo dve kratke godine nakon njenog svečanog otvaranja 1912. godine, okončao se dugi mirni period koji je i u Subotici rezultirao velikim talasom celokupnog društvenog uzleta i izgradnjom arhitekture koja će je trajno označiti i obeležiti. Sledi krvavi Veliki rat koji kao da je samo bio uvod u Drugi svetski rat, nakon 23 godine pokušaja izgradnje i stabilizacije proklamovane nove jugoslovenske zajednice. A u njemu, ispostaviće se, nije bilo najznačajnije to što su se stari računi pokušali naplatiti vraćanjem bivših granica, cepanjem i komadanjem države, nego to što su se domaće snage spremne za promene, predvođene komunistima, pronašle rezonantni ključ u širim evropskim okvirima koji im je omogućio da sačuvaju državni okvir i time kao nesporni upravljači svim društvenim segmentima, vode državu i društvo u novih 45 godina stabilnosti bez rata. S početkom devedesetih pucaju šavovi i veze koje su spajale Jugoslaviju i ona se u neočekivano krvavim i brutalnim ratnim operacijama raspada. Nakon svakoga od tih ratova gubitci su bili veliki. Oni nendoknadivi, u životima naših sugrađana mere se desetinama hiljada¹. Pored toga mnogi ekonomski ali i drugi društveni pokazatelji mogli bi nam posvedočiti koliko je teško i dugotrajno bilo dosegnuti kvalitet života i standard iz doba pre rata.

I pored svega toga Gradska kuća kao objekat je opstojavala, tek tu i tamo okrnuta mecima, njen monumentalni toranj dominirao je svojom visinom i služio generacijama subotičana kao orijentir u ravnici, ali i kao simbol koga oni nose u sebi. Promene u društvu ostavljale su tragove u sadržaju kojim je ona bivala ispunjena. Zamisljena i realizovana kao sedište gradske vlasti i administracije i reprezentativnih najamnih prostora, morala je u tom delu odražavati upravo sve promene koje su se odvijale oko nje.

Ako taj period od sto godina, pokušamo da ocrtamo na jednoj istorijskoj vertikali i pratimo samo kroz promene državnih formacija, kroz koje je prolazila Subotica, morali bi da ih nabrojimo čak jedanaest.

Pre 1918.	- Austro - Ugarska Monarhija
01.11.1918.	- Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca,
28.06.1921.	- Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
03.10.1929.	- Kraljevina Jugoslavija

---

¹ Na utvrđivanju broja žrtava u periodu Drugog sv. rata je dosta rađeno a sinteza, popis sa 7032 imena je dat u delu: *Imenik žrtava Drugog svetskog rata na području subotičke opštine*, Subotica 2000, čiji su autori Mirko Grlica, dr Antal Hegediš, Milan Dubajić, Lazar Marković. No, za period 1914-1918. nema sličnih radova.

- 12.04.1941. - period okupacije i „vraćanja“ pod krunu Sv. Stefana (Magyar királyság)
- od 7.03. do 29.11.1945. - Demokratska Federativna Jugoslavija.
- 29.11.1945. - Federativna Narodna Republika Jugoslavija
- 07.04.1963. - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
- 27.04.1992. - Savezna Republika Jugoslavija
- 04.02.2003. - Državna zajednica Srbija i Crna Gora
- 03.06.2006. - Republika Srbija

Upravo i iz tog razloga u praćenju odnosa i mesta koje je Gradska kuća imala u tom vremenu, kroz jedan sažeti istorijski osvrt, služićemo se podelom na uobičajene periode: Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine Jugoslavije, ratni period, period socijalističke Jugoslavije i najnoviji. U njima izložemo najkarakterističnije istorijske okvire, pratimo i dajemo ocenu uloge koju je Gradska kuća i administracija u njoj imala. Isto tako dajemo i pregled prvih ljudi gradske uprave, gradonačelnika u tim periodima.

SUBOTICA (1912 -1918)

O gradskim kućama

Stare gradske kuće svojom ulogom i izgledom obeležavale su istorijske epohe te predstavljaju predmet istraživanja za lokalnu istoriju svakog grada. Služile su kao sedišta gradske vlasti i administracije, gradonačelnika, gradskog veća i njegovih tela. Zgrade sa takvom namenom zauzimale su centralni položaj u gradu. Građene su u duhu vremena, bile su moderne, impresivne, dominantne. Kao dokaz ekonomskog prosperiteta, gradovi posebnu pažnju posvećuju upravo gradnji gradskih kuća koje, neretko, predstavljaju izuzetna dela sa aspekta arhitekture i istorije umetnosti. Kao utelovljenje vlasti, bile su u tim davnim vremenima otuđene od stanovništva, koje ih je redovno doživljavalo sa strahopoštovanjem.

Istorija subotičkih gradskih kuća počinje sredinom XVIII veka kada Privilegijom komorske varoši, 1743. godine, Subotica stiče municipalnu samostalnost i dobija građansku samoupravu. U nedostatku odgovarajuće zgrade, prema istraživanjima subotičkog istoriografa Ištvana Ivanjija (Iványi István) sastanci Gradskog veća održavani su u kućama senatora, a malobrojna gradska administracija nalazila se u kući Ištvana Andorta (Ándort István). Takvo stanje je ostalo sve do 1751. godine, kada je sagrađena prva Gradska kuća na glavnom trgu Subotice, gotovo na istom mestu na kojem su kasnije podignute i druga i sadašnja. Glavna zgrada sagrađena je od cigala i čerpića, a imala je svega četiri prostorije: većnicu, opštu i kancelariju poreznika i arhivu. Novi zatvor i u dvorištu kuhinja, ostava, ambar i dve štale dograđeni su 1754. godine

Posle proglašenja Subotice slobodnim kraljevskim gradom, 1779. godine, Gradska kuća postaje tesna za sve veću administraciju pa je 1781/82. godine znatnije proširena i pri tome je promenjen izgled. Postojećem objektu dodan je sprat, a fasada je ukrašena ranim baroknim elementima.

Porastom ekonomske moći vladajuće klase u Subotici se javlja tendencija za izgradnjom bogatijih i raskošnijih građevina. Grad se razvija takvom brzinom da je već 1828. godine Subotica sa 34.358 duša zauzela visoko, peto mesto po broju stanovnika u zemlji. Skladno tome, usledio je i rast zaposlenih u političkoj vlasti i administraciji. Sve to, dovelo je

do potrebe da se izgradi zgrada po novom ukusu, prilagođena naraslim potrebama grada. Već 1820. godine, Komisija sastavljena od: gradonačelnika, tri senatora, predsednika Zaklete opštine i gradskog građevinskog inspektora odgovornog za izgled unutrašnjosti grada, predložila je izgradnju nove gradske kuće.

Tek, nekoliko godina posle inicijative srušena je postojeća i na istom mestu, ali na većoj površini sagrađena nova, druga po redu gradska kuća u Subotici, 1826-1828. godine. Podignuta je spratna, barokna zgrada sa tornjem kojeg su krasili zvono i sat. U tornju je bila smeštena i vatrogasna osmatračnica. Interesantno je ovde opet citirati Ištvana Ivanjija, koji u svojoj monografiji povodom otkrivanja Gradske kuće, 1828. godine, između ostalog, piše: "Povodom proslave rođendana kralja Franje, 12. februara, svečano je postavljen i blagoslovljen kamen temeljac - ili bolje rečeno završni kamen - za novu gradsku kuću, uz uobičajenu ceremoniju, misu, muziku, iluminaciju, transparente koji se odnose na Franju, topovsku paljbu, prigodne govore itd. Zgradu i završni kamen blagoslovio je župnik Antun Šarčević. Završni kamen postavljen je na severozapadnom uglu zgrade, na mestu sadašnjeg Arhiva, a ispod njega su pohranjene, prema običaju, novčanice koje su tada bile u modi i spisak tadašnjih državnih dostojanstvenika i gradskih službenika."

Ubrzo sa napretkom kapitalističkog razvoja, međutim, i ova građevina postaje prevaziđena. Godine 1892. Ivanji piše: "...na glavnom trgu grada najpoznatija zgrada je Gradska kuća.... Sama po sebi zgrada je dosta zgodna i skladna, ali je sada već pomalo niska i sa tornja se jedva pruža pogled na susedne ulice, gde već ima viših kuća....neke kancelarije je trebalo smestiti u privatne kuće...." Početkom veka su, između ostalog, i ovako govorili o gradskoj kući: „Niko nije žalio dobru staru hrpu kamenja kada se radilo o njenoj obnovi ili ponovnoj gradnji. To znači da zgrada nije bila pošteđena ni kao starina ni kao spomenik kulture, ukoliko joj je nedostajalo građevinske i ornamentalne lepote, a estetski aspekti očigledno su govorili više protiv nje nego u njenu korist.“²

Izgradnja nove ili treće gradske kuće počela je 1908. godine. Pregovori o novoj gradskoj kući su počeli 1906. godine i u njima je glavnu ulogu imao Karolj Biro (dr. Bíró Károly), gradonačelnik Subotice. Na tom položaju je bio od izbora krajem 1902. godine, kada je porazio protivkandidata, dotadašnjeg gradonačelnika i neospornog vođu Lazu Mamužića, čiju ideju o rušenju stare i podizanju nove varoške kuće, upravo one realizuje. Bivši gradonačelnik, ne samo da nije uspeo u svom naumu, nego u žestokim političkim borbama biva optužen za malverzacije i poražen, te ubrzo i umire.

Razvoj grada u narednom periodu biće obeležen pečatom ruke Karolja Biroa. Za realizaciju izgradnje tako velelepnog objekta kakva je Gradska kuća neophodna su bila velika sredstva, do kojih je grad došao prodajom 2000 jutara zemlje peska i zemlje. Zbog toga je ostala uzrečica da je Gradska kuća nastala na pesku i od (prodaje *prim. aut.*) peska.

Sa druge strane, subotičani su navikli na staru gradsku kuću i nisu se radovali njenom rušenju. Tadašnje novine pratile su događaje i bile su veoma kritične. Zbog izgradnje nove gradske kuće srušeno je i nekoliko zgrada pored stare gradske kuće. Stanovništvo je i u vreme izgradnje bilo dosta kritično.

---

2 *Városháza-Szabadka 1912-felavatásának ünnepére.* Szerkesztette és kiadja Braun Henrik, Nagyvárad 1912. (Gradska ku

a – Subotica, Sve

anost otvaranja 1912. godine, Priredio i izdao Henrik Braun, Veliki Varadin (Rumunija) 1912.

Projektanti nove gradske kuće su Marcel Komor i Deže Jakab. Obojica su bili iskusni projektanti, a u Subotici su bili poznati i po Subotičkoj sinagogi za neološku jevrejsku zajednicu. U gradskom veću mnogi su mislili da bi nova gradska kuća trebala da bude u neobaroknom stilu, kao gest poštoavanja prema Mariji Tereziji (koja je gradu dodelila privilegije, 1779. godine). Ipak, odluka je bila da ona bude projektovana u stilu mađarske secesije.

Gradska kuća je sa svim njenim delovima izgrađena 1910. godine, i 20.8.1910. osvećena, radnje u prizemlju su useljene s početkom novembra, počeo je i rad pojedinih gradskih službi, ali je u potpunoj funkciji tek od 1912. godine, jer je tada završeno ukrašavanje enterijera.

Subotica, grad u razvoju

Krajem XIX i početkom XX veka Subotica se menja, napreduje i izgrađuje. To se opaža kako na privredno ekonomskom, kulturnom i urbanističkom, tako i demografskom polju. Tako je Subotica 1870. godine treći grad Ugarske, odmah iza Budimpešte koja ima 270 685 i Segedina sa 71 022 stanovnika. Novi Sad ih tada ima 19 303 a Sombor 24 27. Od 1880. godine, po rezultatima državnih popisa koji su obavljani svake desete godine, stanovništvo našeg grada beleži konstantan rast.

Rast broja stanovnika Subotice je bio specifičan u okvirima drugih mađarskih županija, pošto je bio veliki prirodni priraštaj i pored izraženog mortaliteta u prvim godinama, a manje se oslanjao na doseljenike. Tako je prirodni priraštaj za period 1901.-1910. bio 7794, a doselilo se tek 3223. lica.

Zahvajući segedinsko - somborskoj železničkoj pruzi (1869.) a zatim i budimpeštansko – beogradskoj i izrastanju u prometno čvorište, ubrzava se urbani razvoj. Zasuta je bara koja je odvajala železničku stanicu od grada. Dalji ulaz ka centru varoši vodio je ulicom koja će izrasti u jednu od glavnih gradskih šetališnih odrednica – tzv. korzo. Ona izlazi na glavni trg kojim je dominirala upravo Gradska kuća.

Kao plod privrednog razvoja, u zadnja dva desetleća XIX veka, i grad ubrzano menja svoj izgled. Na njegovom uređivanju je počeo da radi već gradonačelnik Lazar Mamužić³, koji je dao da se izradi regulacioni plan, započinje kaldrisanje, a od 1891.godine i asfaltiranje ulica i uvođenje kanalizacije. Osvetljavaju se gradske ulice, prvo petroleumskim lampama, zatim gasnim⁴ i na kraju od 1897. godine električnim.

Od samoga kraja XIX i početkom novoga veka Subotica dobija nekoliko javnih objekata. Tako je objekat Nacionalne kasine (danas Biblioteka) izgrađen 1894.godine, Gradska bolnica „Marija Valerija“ – 1897, kasarna na palićkom putu – 1899. godine, zgrada stare Kolevke 1900, crkve Sv. Roka – 1896. i Sv. Đurđa – 1897.godine. Izgrađene su salaške škole, zabavišta, železnička stanica.

---

3 Lazar Mamužić (1.3.1847.- 25.7.1916.) studirao pravo u Gracu i Budimpešti. Imao advokatsku kancelariju u Subotici, izabran 1881. za poslanika Ugarskog Sabora, a za gradonačelnika 1884. godine. Vidi: Viktorija Aladžić, Dva gradonačelnika – graditelj Subotice na prekretnici vekova, Rukovet 9-10-11-12, Subotica 2000, 39-43.

4 Plinara je osnovana 1890. godine kada se polažu i vodovi. Prvo je bila pod upravom privatika a od 1917. je otkupljena i stavljena u gradsku nadležnost.

Godine 1910. unutrašnji deo grada ima 622 hektara, 250 ulica i 14 trgova. "U osam gradskih kvartova (krugova) i Šandoru živelo je 1910. godine 46 762 osoba, dok je na široj teritoriji grada živelo 46 470 stanovnika."⁵

„Secesijska Subotica bila je grad mladih. Samo četvrtina stanovništva bila je 1910. godine starija od 40 godina, a mladi do 20 godina činili su gotovo polovinu stanovništva. Slika bi bila još upečatljivija da Subotica nije bila neslavni rekorder među gradovima, i to na državnom nivou, po smrtnosti dece. U ukupnom broju umrlih deca koja su okončala život do navršene 5. godine starosti činila su danas neshvatljivih 50 - 60%.“⁶

Između 1903. i 1912. Grad ulaže velike sume u popločavanje ulica. U tom periodu površina od 126 684 kv. metara kolnika je dobila odgovarajuće pokrove ili bila popločana. Pločnika ima 74 km, od čega ih je 36 km asfatiranih, 18 popločanih ciglom.

Snabdevanje vodom su obezbeđivali bunari, otvorenog tipa, koji se sve više zamenjuju onima sa pumpom i arteskim. Grad nije imao vodovod.

Vesnici prodora modernih tekovina na ove prostore bili su i: pojava prvog automobila – 1901, prvi let avionom Ivana Sarića - 1910. kao i prvi stalni bioskop iste godine.

O značaju Gradske kuće u očima vladajuće gradske elite, govori da su 30.11.1912. godine gradske vlasti donele odluku da se na Svetskoj izložbi građevinarstva u Lajpzigu 1913. godine Subotica predstavi upravo sa novoizgrađenim objektima na Paliću i sa Gradskom kućom.

Grad, daleko od linije sukoba i frontova, u čitavom periodu 1914-1918. nije za vreme rata trpeo razaranja.

Vlast - gradonačelnici

Slobodni kraljevski grad Subotica, po statusu u rangu županije, je na čelu imao gradonačelnika pored velikog župana. Gradonačelnik je predsedavao i vodio rad gradskog veća.

Obuhvatala je teritoriju 169 190 katastarskih jutara i 507 kv. hvati.

DR KAROLJ BIRO (Bíró Károly) (21.1.1864. - 21.2.1952.)

Školovao se u Subotici i Budimpešti, doktor pravnih nauka postao je 1887. Od 1889. radi kao advokat. Na izborima krajem 1902. godine, Karolj Biro izabran je za novog gradonačelnika. Po dužini obavljanja funkcije drugi je u subotičkoj istoriji, iza svoga prethodnika Lazara Mamužića koji je grad vodio 18 godina (1884-1902). Neraskidivo je vezan za podizanje Gradske kuće. Zahvaljujući upravo njemu i njegovoj inicijativi došlo se do realizacije toga projekta. Nakon promena imperiuma nastavio je da živi i radi u Subotici.

Na funkciji gradonačelnika: **21.12.1902. -11.11.1918.**

DR LUKA PLESKOVIĆ (dr. Pleszkovich Lukács)

---

5 Grlica, Mirko, *Stanovništvo Subotice 1867-1914. godine*, Museion, 1, Subotica 2001, 205.

6 Grlica, Mirko, *Secesijska Subotica – grad kontrasta, Secesija u Subotici*, Budapest 2002, 7.

Studije i doktorat prava okončava u Budimpešti. Kao komesar mađarske vlade u Budimpešti vršio dužnosti gradonačelnika i velikog župana. U kasnijem periodu nastavio da deluje u pravcu afirmacije mađarskih interesa u gradu. Bio je istaknuti član Mađarske partije i predsednik udruženja Népkör.

Na funkciji v.d. gradonačelnika: **12.11.1918. – 19.11.1918.**

SUBOTICA U NOVOJ KRALJEVINI (1918-1941)

Ulaskom voza koji je nosio VIII pešadijski puk srpske vojske, na železničku stanicu, 13.11.1918. godine, smatra se da je započela promena imperiuma. Istorijski događaji do kraja te godine su se odvijali velikom brzinom. U Novom Sadu je 25.11.1918. godine proglašeno otcepljenje ovih teritorija od Ugarske i pripajanje Kraljevini Srbiji, a nesumnjivo najzanačajni od svih bio je trenutak formiranja nove države južnih Slavena 1. decembra iste godine. No međutim, sve do potpisivanja tzv. Trianonskog sporazuma 4.6.1920. godine, u međunarodno pravnim okvirima koji su bitno determinisali i društvenu klimu, vladao je jedan državno pravni provizorijum.

Povlačenjem demarokacione, odnosno kako će pokazati nove granične linije, Subotica je izgubila jednu petinu svoje teritorije, Mađarskoj je pripalo 16 996 jutara (195 kv. km.), delova pustara Tompa, Kelebija i Čikerija, sa oko 8000 svojih stanovnika salašara.

Po ulasku u novu državnu formaciju, koja je imala istorijski vrlo kratko ali sadržinom zbijeno i gusto trajanje - nepune 23 godine, Subotica je u svoj punoći i složenosti društvenog života, odavala niz svojih specifičnosti isto kao što je oslikavala sve teškoće i bremenitosti kojima je obilovala Kraljevina SHS.

Centralna vlast je već 27.01.1920.godine kraljevim ukazom osnovala u Subotici pravni fakultet. Tim činom je jasno pokazala sa koliko sigurnosti u krajnji ishod se odnosi prema najsevernijoj tački novih teritorija.

Teške socijalne prilike u gradu uz one koje se prelivale iz susedne Mađarske, gde je bila revolucija, rezultirale su 18.04.1920.godine tzv. Zelićevim pučem. Pobuna je ugušena, a sam Zelić pritvoren i kako se smatra bačen sa III sprata Gradske kuće⁷.

Veliko slavlje je bilo 20.06.1920.godine. Tada se proslavljalo potpisivanja mira sa Mađarskom, pekao se vo na ražnju na Trgu. Sa balkona Gradske kuće skup je pozdravio i dr Vranje Sudarević veliki župan.

Grad - reprezentativan centar i zaostala periferija

Od samih početaka povarošivanja, izrastanja u gradsko naselje, od polovine XVIII stoleća, Suboticu kao administrativno upravnu celinu odlikuju neke osobine koje se kao konstanta protežu maltene sve do danas. Tako se može istaći da se prostire na velikoj površini, da užem gradu gravitiraju okolna naselja i salaši a to sa sobom povlači i vrlo specifičan teritorijalni raspored populacije. U 1925. godini, približno polovina se nalazila u užem gradu, sa naznakama karakteristika građanskog sloja, a druga polovina po okolnim mjestima i salašima, sa osobinama i karakteristikama bližim stanovništvu sela. Suboticu ili kako je glasilo zvanični naziv - *Slobodni kraljevski grad Suboticu (Szabad királyi város)*, od

---

7 Zvanična policijska varijanta je da je skočio i izvršio samoubistvo.

dobivanja tog statusa 1779. pa i po ulasku u novu državnu formaciju 1918. godine, kada je izgubljen svaki sadržaj toga pojma, kao političko - administrativno područje činili su teritorija užeg grada (unutrašnji grad) sa okolnim pustarama – naseljima (spoljašnji grad). Ona je zuzimala površinu od ukupno 974,5 km². Po podacima gradskog inženjera Koste Petrovića iz publikacije *Kr. Slobodni grad Subotica i kupalište Palić* štampane 1928. u *Nutarnjem gradu* je bilo oko 60 000 stanovnika, u *Kupalištu Palić* 2 500, a na *Pustarama* oko 40 000.

U celini mora se govoriti o relativnoj zaostalosti u oblasti gradsko komunalne infrastrukture. Dovoljno je samo reći da Subotica u čitavom međuratnom periodu nije dobila javnu vodovodnu mrežu, snabdevanje je vršeno sa javnih (arteških ili dubinskih) i privatnih bunara, kanalizacija je bila izgrađena samo u manjoj dužini, a i ta je bila dobrim delom otvorenog tipa, većina puteva je bila bez kamenog kolovoza (kaldrme) ili asfaltnog sloja, to jest bili su to tzv. letnji putevi, zimi gotovo neupotrebljivi zbog blata, javno osvetljenje je pokrivalo samo manji deo centra grada.⁸

Upravo samo taj deo, oko monumentalne Gradske kuće, odavao je sliku i utisak grada, tu su bile koncentrisane zgrade javnih ustanova, kuće i palače bogatih građana, trgovačke i druge radnje, tu je bila tramvajska pruga, ulice kao i trotoari popločani. Već samo nekoliko blokova dalje od tog blještavog reprezentativnog dela bile su skromne kuće od naboja siromašnijih subotičana. Uobičajeno je bilo da se privatne kuće na periferiji grada od naboja, čepića (zemlje) sa pokrovom od trske ili crijepa. Većina izgrađenih su prizemne, rijetke su spratnice. U Aleksandrovu, na zemljištu (tzv. Novo selo) dobijenom od Ministarstva za agrarnu reformu, grade se kuće naseljenicima.

U 1922. godini Subotica ima 15 520 kuća, od toga $\frac{3}{4}$ su građene od naboja. Takva situacija menjaće se vrlo sporo. (prilog-Karta (1950) o materijalima gradnje u Subotici) Periferija je još više ličila na selo, kako po tipu nastambi, tako i po odsustvu infrastrukture, sa blatnjavim ulicama bez ikakvog osvetljenja. Možda i u tim činjenicama treba tražiti i korene raspostranjenog označavanja Subotice kao najvećeg evropskog sela. A ona je zaista bila velika po površini, toliko da bi se po pokazateljima nekih drugih gradova, tamo moglo smestiti tri puta više stanovnika. Jeste da se i ogromna većina stanovništva bavila poljoprivredom, ali Subotica nikako nije bila – selo. Pre bi se moglo reći, da je ona posedovala i izgrađivala sve ono što karakteriše gradove, počevši od materijalne osnove, privrede, ekonomije, poljoprivrede, trgovine, bankarstva, preko saobraćajnih komunikacija, železničkih ali i tramvajskih pruga, do dometa u oblasti kulture i prosvete, pozorišta, fakulteta i škola. Ipak, zadržavala je usađene osnove ravničarskih naselja. Imala je gradsko jezgro i tanak sloj građana, oko koga se koncentrisalo ostalo mnogobrojno stanovništvo. Drugi gradovi poput Beograda, Zagreba ili nama bližeg Novog Sada, koji su uneli u novu državu slične ili znatno manje demografske potencijale, razvijali su se mnogo brže i uspješnije od Subotice. Otežavajuće okolnosti za Suboticu u tom vremenu su bili njen pogranični položaj, relativna demografska dominacija mađarskog stanovništva, njen dominantno poljoprivredni karakter u produkciji, malobrojnost slovenskog (srpskog, hrvatsko - bunjevačkog) građanskog sloja.

Jedna od karakteristika Subotice je bila da se teritorija grada prostirala na velikoj površini. Tako nalazimo podatke da je atar grada 1914. godine iznosio 169 192 jutara i 334

---

8 Inž. Kosta Petrović predlagao je 1925. godine u 5 ta aka plan za rešavanje komunalnih problema: 1. izgradnja vanjskih puteva, 2. kaldmisanje ulica u gradu 3. izgradnja vodovoda i kanalizacije 4. izgradnja moderne klaonice 5. izgradnja pozorišta. IAS, F:47. Gr. 1891/1925

hvati, od toga 118 883 jutara i 881 hvati oranica, a 1918. godine se smanjio na 116 928 jutara, od toga 9686 jutara i 1105 hvati oranica.⁹ Grad je imao u svom posedu i davao u zakup zemlju. O važnosti tog načina finansiranja gradske blagajne govori i sam put kako je došao da novca za izgradnju Gradske kuće, ali se pravdao i za stagnaciju u kasnijem vremenu: "Subotica danas, od dana do dana sve više propada, pošto je izgubila veći deo svoga imanja, i to:

a) razgraničenjem otpalo je Mađarskoj	16 884 kat. jutara,
b) agrarnom reformom oduzeto je	11 163 kat. jut.
Dakle Subotica izgubila je	28 047 kat. jut. ¹⁰

Zamena simbola vlasti U GRADSKOJ KUĆI

Jasno je da vladajućoj ideologiji i praksi nisu odgovarali elementi iz mađarske nacionalne istorije i kulture kojima se bili ugrađeni u Gradsku kuću. Oni su bili sklonjeni ili zamenjeni. Tako su skinuti i sklonjeni vitraži iz velike većnice, dok su plastike sa grbnom ornamentikom na spoljašnjim delovima zamenjene. Tako je inž. Iso Starsburger dobio nagradu za postavljanje državnih grbova na Gradsku kuću.¹¹

U 1921. godini vrši se nabavka natpisa ćirilicom i latinicom, nacionalnih grbova i jugoslovenske trobojke od fabrike Žolnai.¹²

Dva lifta su počela da se upotrebljavaju za prevoz stranaka i posetilaca od 1. juna 1920.¹³

Liftovođe su naplaćivale i karte u zavisnosti da li se ide na I, II ili III sprat. Samo su nameštenici u zgradi i vojni invalidi mogli da se voze besplatno.

U 1928. godini vrši se nabavka 300 kg ulja za patose, a u ponudi je stajalo da je prvoklasno i „bez nesnošljiva mirisa“.

Redovne popravke i održavanje objekta su vršene¹⁴ kontinuirano.

S početka dvadesetih godinama i *Ministarstvo unutrašnjih dela* se interesuje za umetnička dela koja su ostala iz mađarskog perioda. Tako po njihovom naređenju br.

---

9 *Narodne novine*, 12.2.1928.

10 IAS, F: 047. XV 255/1925. Na dopis Ministarst rubriku za nacionalnost, već samo za maternji jezik i religijsku pripadnost. Podaci o etničkoj strukturi stanovništva su i u popisima stanovništva Jugoslavije Iva za agrarnu reformu Senat upu uje predstavku objašnjavaju u spremnost na kooperativnostali ih mole da se kona no sredi pitanje agrarne reforme jer je to interes opštine Subotica.

11 IAS, F 47. 1373. 60 XV/1922

12 IAS, F:47. III 406/1923

13 IAS, F:47. XVI 30/1923

14 IAS, F:47. 234/1928

348/1924 koje je klasifikovano kao poverljivo, gradski inženjerski ured dostavlja popis umetničkih dela kojima su autori Mađari. On je razvrstan na grupe. Tako su popisane:

- A) „slike na staklu” od Mikše Rota (18 komada),
- B) „slike sa masnom bojom” (21 delo),
- C) „kiparske radnje” (dva dela).

To pitanje je intrigiralo subotičku javnost i pojedince. Tako je jedan revnosni detektiv *Državnog tajnog redarstva za B.B.B.* svojim dopisom od 30.01.1926.godine skrenuo pažnju svome šefu da se na ulazu u Veliku većnicu, na stubovima još i danas nalaze simboli mađarske krune, na zidovima spomen natpisi, a „u prozorima izrađeno slikano nova gradska kuća i stara a više njih stoji ispisano mađarskim slovima Szabatka szabad kiralyi varos...“ Detektiv smatra da te stvari treba odmah ukloniti, da „nas ne bi neprijatelji ismevali“. Kao rezultat toga inženjerski ured pokreće postupak „preinake građevnih ukrasa u varoškoj kući, koji napominju staru mađarsku vladavinu“ i sastavlja predračun o tim poslovima. On je iznosio 19 800 dinara. Ali pošto gradsko računovodstvo piše da nema toliko novaca u proračunu, tim radovima se nije pristupilo.

Sličnog je sadržaja i predmet sa dopisom poznatog subotičkog novinara i pisca Lazara Stipića. On piše gradskim vlastima 30.03.1926. godine i postavlja pitanje šta nameravaju učiniti sa „onim mađarskim historijskim slikama i staklenim mozaicima, koje imaju veoma veliku vrednost, ali su zbog svoje sadržine osuđene na potpuno isključenje iz javnosti“. Dalje novodi da su one izložene propadanju. Upravo zbog toga, „kada grad već ne može imati druge koristi od ovih skupocenih stvari” on daje predlog da bi ih trebalo što pre prodati, pa bi time Grad došao do kapitala. Navodi da se i gradonačelnik Albe Malagurski kao i članovi Senata slažu sa tom idejom. Ipak se odustalo od prodaje tih vrednih umetničkih dela, a ona su i dalje ostala u gradskom vlasništvu sakrivena u podrumima Gradske kuće, čekajući neka druga vremena. Jasno je da se Stipićeve namera ukalapala u tadašnju praksu prema mađarskoj ostavštini, a koja je bila vođena smernicama tada vladajuće ideologije.

Događaji oko i u GRADSKOJ KUĆI

U gradskoj kući i oko nje dešavalo se mnogo toga što je odražavalo vreme i društvenu klimu pojedinih perioda. Bilo je tu političkih skupova, mitinga, poseta, izložbi, predstava... Subotička društva i udruženja, kao i one gostujuće, redovno koriste mogućnost da održavaju svoje predstave, koncerte, zabave u Gradskom pozorištu, Hotelu *Zlatno jagnje*, Velikoj većnici gradske kuće, ali u drugim prostorima. Radi toga oni su morali da se prvo obrate Senatu, a on im je izdavao odobrenja, odnosno dozvole za održavanje, određivao takse, gradski porez na ulaznice, cene za troškove struje, čišćenja i ostalih usluga koje su dobivali od gradskih službi. Tako je i Gradska kuća bila mesto nekoliko značajnih događanja. Isto tako, Velika većnica, atrium i drugi prostori poslužili su da ugoste mnogobrojne značajne goste.

U kratkoj hronologiji ističemo samo neka događanja koja su vezana za te prostore:

Novembra 1910.godine useljeni su trgovci u radnje u prizemlju i od tada taj prostor ima takvu funkciju.

Zasedanje Narodnog odbora Bunjevaca i Srba na dan dolaska voza sa srpskom vojskom 13.11.1918. godine.

U Velikoj većnici otpočeo je 24.03.1919. godine *Kongres socijaldemokratskih organizacija Bačke, Banata i Baranje*¹⁵.

Njegovo veličanstvo regent prestolonaslednik Aleksandar posetio je Suboticu i prenoćio upravo u Gradskoj kući 26.07.1919. godine.¹⁶ Održao je i pozdravni govor sa balkona u kome je istakao da je „Subotica naša i ostaće naša!“

Održan je kongres invalida u Gradskoj kući 28.03.1920.godine i najavljen štrajk od sledećeg dana.

Opšti štrajk železničara započeo je u noći 15./16.04.1920.godine u čitavoj zemlji. Mase sveta kretale su se i ulicama oko Gradske kuće.

U noći /19/20.04.1920. godine manja grupa proletera i seljaka, predvođena Ištvanom Rutai i Josipom Zelić¹⁷ izvodi pokušaj puča. Uhapšen i po policijskom izveštaju izvršio samoubistvo skokom sa III sprata Gradske kuće (dok je verovatnije da je bačen).

U 1922. godini usledila je nova poseta Kralja.¹⁸

Novoosnovana *Jugoslavenska Napredna Nacionalna Omladina* u Subotici na Trgu slobode pred Varoškom kućom¹⁹ održala zbor da prosveduje protiv italijanskog napada na Rijeku, „protiv italijanskog imperijalizma i mađarske iredente“²⁰

Stjepan Radić je održao na glavnom trgu skup 17. 01.1926. godine pred 7 000 ljudi.²¹

---

15 Milan Dubajić, *Radnički pokret u Subotici od kraja 1918 -1921.* godine, Subotica 1966, str. 49.

16 Joso Šokčić, Subotica pre i posle oslobođenja, građa za istoriju Subotice, Subotica 1934, str. 197. U levom krilu Gradske kuće domaćini su ispraznili 16 prostorija za visokog gosta i njegovu delegaciju.

17 Isto, str. 82, 83. Josip Zelić (Subotica 1898. – 3.05.1920.) Berberski pomoćnik, aktivan u komunističkom pokretu.

18 IAS, F:47. I 1/1922. Izveštaj gradonačelnika obuhvata i opis Kraljeve posete.

19 *Sloga*, list demokratskih zemljoradnika u Vojvodini br. 11-12, Subotica 18-25.3.1922.

20 Prisutne bile sve demokratske organizacije pod barjacima. „Pred blizu 10 hiljada našeg bunjevačkog naroda“ zbor otvorio omladinac Mate Kumarić, a zatim rodoljunim govorom nastupio narodni poslanik Ivan Crnković, te omladinac Ivica Pešutić /govorio o opasnostima od Mađara/, advokat Lovro Skaljer opatnjama naše braće pod Italijanima, predsednik demokratske organizacije III kruga Lacika Rudić vrstan pučki govornik, sudija dr Ivo Milić pokazao razorni rad domaćih separatističkih organizacija. Advokat Zvonimir Piškulić pozvao na jedinstvo sav narod, „Čitav je tbor najodrešitije osudio politiku onih naših partija, koje ne priznaju narodno i državno jedinstvo Jugoslavije, već idu za nekim federacijama i autonomijama, koje su samo voda na mlin našimvanjskim neprijateljima.“ Prisustvovali veliki đupa Pajo Dobanovački, gradski načelnik Andrija Pletikosić, veliki kapetan Gavra Karakešvić, narodni poslanik Ivo Matić, dr Joca Manojlović „Blaška Rajića i njegove patriotske družine naravno ni blizu, kad se radi o vanjskim našim neprijateljima...”

21 *Hirlap*, 19.1.1926.

Na sednici gradske skupštine 26.8.1927, predstavnici Mađarske stranke prvi put govorili mađarskim jezikom na zasedanjima od 1918. godine.

Veliki događaj je bio 27.11.1927.godine kada je otkriven spomenik caru Jovanu Nenadu.

Predsednik vlade general Petar Živković i Ban Dunavske banovine Radosav Dunjić posećuju Suboticu 4.05.1930. godine. Primljeni su u Gradskoj kući.²²

Veliki zbor 9.04.1933. godine na Trgu slobode protiv revizije mirovnog ugovora sa Mađarskom.

Sokolski slet održan je od 26. do 30.06.1936.godine²³. Tom prilikom grad je posetila delegacija vlade i održala govor sa balkona Gradske kuće.

Okupacione mađarske trupe 12.04.1941.godine vrše streljanja civila oko Gradske kuće. Svečanostima *proslave mađarskog hleba* 27.07.1941.godine prisustvuje i Mikloš Horti.

Tokom rata u bombardovanjima iz vazduha nisu naneta oštećenja Gradskoj kući.

GRADSKA KUĆA i funkcija vlasti

U novom sistemu vlasti, do 1927. godine, dolazi do obnavljanja, samo po formi, administrativno upravnog sistema iz perioda Austro- Ugarske. Subotica, *Slobodni kraljevski grad* (Szabad királyi város), po mađarskom administrativno teritorijalnom ustroju, bila je u rangu županije i imala svog Velikog župana, državnog činovnika kojeg je postavljala vlada u Budimpešti. Subotica će, zadržati taj naziv i status ali u novim državno pravnim i političkim okolnostima, on će biti sasvim formalnog karaktera. Za razliku od nekadašnjeg sistema gde se u popunjavanju gradske skupštine, pored imovno poreznog cenzusa koristio i specifičan izborni sistem²⁴, u novim uslovima su gradski funkcioneri u gradskoj upravi - Senatu, (Gradskom načelstvu, Gradskom poglavarstvu od 1934.) počevši od gradonačelnika, zatim i svi odbornici, u gradskom predstavničkom telu - Narodnom odboru (do 29.8.1919.), zatim Proširenom Senatu, Gradskom odboru (od 1929.) i Gradskom veću (od 1934.) imenovani od strane centralnih vlasti, a time samoupravnost "slobodnih kraljevskih gradova" nije poštovana u temelju.²⁵

---

22 IAS, F:47. Zapisnik 1930, str. 131.

23 IAS, F:47. I 4224/1936

24 Od 338 mesta u municipijskom odboru, polovinu su sa injavali "oni državljani koji na podru ju grada pla aju najviše državnog neposrednog poreza a u drugoj polovini oni po bira ima izabrani." (postojalo je 12 izbornih okruga). IAS,F:47.1821. Radna, nedovršena verzija prevoda na srpskohrvatski jezik statuta - *Organizacioni statut opštine grada Subotice*, koja nikada i nije dovršena.

25 Rezultati parlamentarnih izbora, od prvih 1921. godine pa do zadnjih 1938. godine, bili su korektivni kriterijum da se prema njima proporcionalno raspodeljuju mandati na lokalnom nivou - imenovanjima. Nakon izbora 1921. godine, u gradsku skupštinu, koja je

Gradski izvršni organ vlasti bio je Senat. Skupština sa svojim telima, odborima i stručnim odborima imala je precizno određen delokrug.

Na čelu Subotice nalazio se gradski načelnik (gradonačelnik). Pored njega do 1931. godine postoji i mjesto *Velikog župana*, kao direktnog predstavnika centralnih vlasti. Na te funkcije se dolazilo imenovanjima²⁶ od strane centralnih vlasti. Samo one lokalne političke opcije koje su imale većinu u državnom parlamentu, mogle su da očekuju da kaniduju svoje ljude na ta mesta. Samo u jednom slučaju -1927. godine, zbog naraslih pritisaka i zahteva za uvođenjem minimuma demokratičnosti, održani su lokalni izbori²⁷, a na osnovu njih i izabran gradonačelnik²⁸.

Polje rada gradske uprave, odslikava podela na odeljenja: administrativno, ekonomsko, kulturno socijalno, tehni

ko, finansijsko, odvetništvo, fizikat, vojno i ured gradonačelnika (do 1931.); koja je sa manjim izmenama postojala u čitavom međuratnom periodu. Predstavni

ko telo je imalo razli

it broj članova, znatno manji nego pre rata, u 1921. godini - 200, 1927. - 100, 1929. - 60, 1934. - 72. Tom broju se dodavao određen broj funkcionera koji su po dužnosti bili njegovi članovi. Ukupan broj službenika je isto varirao, od 516 - 1923. godine, do 340 početkom 1934. godine. Treba imati u vidu da je to samo osoblje u upravi, a ukupan broj svih gradskih službenika, uključivši i druge gradske institucija - biblioteku, muzičku školu, bolnicu, redarstvo (do 1929.), veterinarsku službu, putare, vatrogasce i druge bio je mnogo veći. Uvođenje sistema oblasti, koje su predviđene još 1922. godine²⁹, a parcijalno zaživele 1923. godine, karakteriše period od 1927. do 1929. godine. Sedšte Bačke oblasti u kojoj se nalazila i Subotica bilo je u Somboru.

Promenama administrativno-teritorijalnog sistema 1929. godine u skladu sa tada izvršenim političkim promenama, *Zakonom o nazivu i podeli Kraljevine Jugoslavije na*

imala 200 članova, kao najjače stranke ulaze, tada koalicioni partneri, Demokratska stranka sa 36 i Narodna radikalna stranka sa 31 predstavnikom. Pored zabranjene KPJ u lokalnu vlast nisu ušli ni predstavnici Hrvatske Pučke stranke, koji su odbili ponuđenih 10 mandata.

26 Ponekada je od imenovanja do preuzimanja dužnosti proteklo određeno vreme. Sve je zavisilo od trenutne političke situacije.

27 Prvi i jedini lokalni, opštinski izbori, koji su predlagani i traženi u ranijem periodu, organizovani su 6.11.1927. godine. Na njima se za 100 mandata u Gradskom predstavništvu borilo 9 političkih stranaka ili grupa.

28 To je bio dotadašnji gradonačelnik Dragutin Stipić. Izabran je, odnosno potvrđen, sa 52 glasa - za i 46 – protiv. U svom nastupnom govoru, pored ostalog je istakao: "...nalazimo se u još nesređenim administrativnim prilikama, kada se položaji zauzimaju ne na temelju izbora, nego se jednostavno mesta popunjavaju naimenovanjem od strane državne vrhovne uprave."

29 *Zakon o ustanovljenju oblasti i Uredba o podeli zemlje na oblasti* donešene su 1922. godine. Politički problemi, sukobi dve oprečne koncepcije sistema državnog uređenja, centralističke sa federalističkom, odlagali su punu primenu podele zemlje na oblasti.

upravna područja, uvedena je krajem te godine podela na banovine. One su se delile na srezove i opštine, te samoupravne gradove kakav je status imala i Subotica, koja se nalazila u Dunavskoj banovini.

Zakonom o gradskim opštinama iz 1934. godine Subotica dobija status gradske opštine. Tim zakonom su regulisana pitanja i oblasti koja su u nadležnosti opštinskih, gradskih uprava i razgraničena od nadležnost državnih upravnih tela, kakvi su bili srezovi. "Zakonom o obrazovanju novog sreza subotičkog" 20.07.1934. godine obrazovan je "...novi srez subotički sa sedištem u Subotici u Dunavskoj banovini u koji ulazi područje gradske opštine Subotica".³⁰ To je značilo da se njegova teritorijalna nadležnost poklapala sa opštinskom.

Reakcije subotičke javnosti bile su dosta burne, pa je upravo zbog toga predsednik opštine i održao sledeći govor u Gradskom predstavništvu, septembra 1934. godine. "Ovom prilikom želim razbiti neke zablude, koje se izgleda hotimično šire među građanstvom sa namerom, da se stvori neraspoloženje. Pronose se glasovi da je grad prestao biti grad i da će novim Zakonom postati selo to sve sa providnom tendencijom. Zna se da je sl. kr. grad kao takav već odavno prestao, ostala je samo titula koja potiče još iz starog feudalnog doba. U ona doba s titulom ovom pripadale su i neke privilegije, a one su već davno ukinute. Donošenjem novog Zakona ukinuta je samo ona titula, koja inače nije ništa značila i ovim Zakonom su postali svi gradovi kraljevski i slobodni. Protestuje se i protiv zablude, da je donošenjem Zakona o Sreskom načelstvu pao nivo grada na seosku opštinu. Sresko načelstvo je opšta upravna vlast prvog stepena i autoritativnije će predstavljati državnu vlast, dok prema gradskoj opštini kao samoupravnom telu nema nikakve ingerencije, jer gradovi podležu neposredno nadzoru Kr. Banske Uprave."³¹

Samouprava gradova, pa tako ni Subotice neće poprimiti realne sadržaje ni u narednom periodu. Uklapanjem u novu strukturu organizacije vlasti, subotička opština će samo izgubiti deo ingerencija kojima je do tada raspolagala. Jedno od objašnjenja za stvaranje sreza subotičkog, svakako je i sledeće: "Ovaj srez je oformljen zbog pribavljanja većeg autoriteta administrativno - teritorijalnoj vlasti u Subotici, obzirom da se nalazila u graničnom području, uz to još i najprometnijem u putničkom i drugom saobraćaju sa susednom Mađarskom"³². Srez je bio pod ingerencijama centralnih vlasti.

Prvi na

elnik je bio dr Svetozar Stri

ević, pravnik, a nakon njega od januara 1935. godine dr Veljko Momirović, isto pravnik. Pretsednik opštine, inž. Ivan Ivković Ivandekić, tokom avgusta 1934. godine, na osnovu naređenja KBU I br. 18934 od 13. 08., organizuje useljenje Sreskog na

elstva u prostorije Gradske ku

e. On izdaje naređenja podređenim službama u okviru Tehni

kog odeljenja za pripremu kancelarija za novu državnu ustanovu, koja u Gradskoj ku

---

30 *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, br. 169, XLIII, 25.07.1934.

31 IAS, F:47.11. Zapisnik 1934-34, br. 161 G.P. Iz izlaganje gradskog načelnika (ubuduće predsednika opštine inženjera Ivković Ivandekić Ivana) na vanrednoj sednici Predstavništva grada 22.9.1934. godine.

32 Milenko Palić, *Pregled administrativno - teritorijalnih promena u Vojvodini 1918 - 1941*, Zbornik za društvene nauke, sv. 38, Novi Sad 1954, str.155.

i, dobija na korištenje prostorije br. 127 i 128 na II spratu, te za postavljanje naslovne table na ulazu.

Tokom 1939. godine i kroz rad Na elstva provejava dah ratne atmosfere. Mada su mobilizacioni planovi bili u nadležnosti gradskog Vojnog odeljenja, civilne vlasti, pa tako i Na elstvo dobijaju niz naredbi i okružnica u vezi snabdevanja stanovništva, vežbi evakuacije u slu aju napada iz vazduha, zamra ivanja... U trenutku ulaska mađarskih trupa u Suboticu, 12. aprila 1941. godine, na funkciji predsednika opštine bio je advokat Vladislav Lipozen ić a na mestu sreskog na elnika - Đura Rebić.

USTANOVE U GRADSKOJ KUĆI (1912-1944)

Period	ustanova	sprat	soba	
FÖISPÁNI HIVATAL				
1912-1918	Föispáni hivatal	I	29	
VELIKI ŽUPAN				
1918-1929	Veliki župan	I	29	
FÖISPÁNI HIVATAL				
1941-1944	Föispáni hivatal	I	29	
1944-				
GRADSKA UPRAVA				
1912-	Polgármesteri hivatal	I	75	
1918-	Gradonačelnički ured	I	75	
1941-1944	Polgármesteri hivatal	I	73-76	
1918	Državno matičarsko zvanje	I	34	
	Finansijsko i ekonomsko odeljenje	I	41	
	Socijalno i vojno odeljenje	I	133	
VÁROSI SZÉKHÁZ				
1941-1944	Katanai ügyostály	I	123-128, 129, 133, 135,	
1918-1941				
	Kulturno i administrativno odeljenje	I	67	
	Gradsko računovodstvo	I	38	
	Gradsko porezno odeljenje	I	61	
	Gradsko odvetništvo	I	72	
	Siročadsko odeljenje	II	92	
	Građevinsko odeljenje	II	92	
	Siročadsko odeljenje	II	92	
	Gradski fizikat	III	149	
GRADSKA POLICIJA				
	Šef Policije	II	120	
	Političko odeljenje	II	119	
	Krivično odeljenje	II	115	
	Policija mesta	II	107, 108	
	Obrtno odeljenje	II	127	
	Prijavno odeljenje	II	124	

	Dežurni organi	II	108	
1912-1944	Policijski pritvor	III		
GRADSKO TROŠARINSKO ODELJENJE				
	Šef trošarine	II	81	
URED ZA JAVNU ČISTOĆU				
		polusprat	15	
OBLASNA ZAŠTITA DECE I MLADEŽI				
1925	Oblasna državna zaštita dece i mladeži	III / II		
SUD ZA STANOVE				
1925		II/III		
DRŽAVNA BAKTERIOLOŠKA STANICA				
1921	Bakteriološka stanica	III	147	
1921	Pasterov zavod	III	147	
1921	Hemijski laboratorij	III	147	
1941-1944	VÁROSI BAKTEREOLÓGIAI INTÉZET			
		III	147	

VLAŠT: Gradonačelnici, predsednici opštine

DR STIPAN MATIJEVIĆ

Rođen je u Subotici 1872. godine. Stipan Matijević je po profesiji bio pravnik, koji je nakon školovanja u Subotici pravne nauke završio u Budimpešti. I pre rata je bio angažovan u javnom životu. Nakon smenjivanja je radio kao javni beležnik. Napisao je 1928. godine, memoarsko delo, "Događaji koji su se odigrali za vreme mog javnog delovanja". O značaju uloge dr Matijevića, i samog perioda u kome je on gradonačelnik, najbolje svedoče reči zahvale koje njemu lično i saradnicima upućuje „Narodna uprava za Vojvodinu“, na savesnom i rodoljubivom radu koji su "... omogućili da uspešno obavimo jedan od najvažih poslova u istoriji naroda srbskog, posao otkidanja ovih bogatih pokrajina Ugarske i pripajanje istih Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca." Za svoje zasluge, odlikovan je 1925. godine ordenom Svetog Save. Preminuo je 1939. godine.

Na funkciji gradonačelnika: **20.11.1918 – 03.05.1920.** (Obavljao je i funkciju Velikog župana 20.11.1918. - 3.05.1920.)

DR VRANJE SUDAREVIĆ (Subotica, 19. 9. 1868. – Subotica 14. 05. 1924.).

Potiče iz bogate zemljoposedičke bunjevačke porodice. Tako je i sam bio je virilista (na osnovu visine poreza) u mađarsko vreme a time i postavljen u gradsku skupštinu. Studirao je medicinu u Budimpešti. Zbog očeve smrti prekinuo je studije ali ipak 1899. postaje lekar. Društveno aktivan za vreme školovanja, tako je bio poverenik *Matice Hrvatske* za Suboticu, saradnik u *Kolu mladeži*, među osnivačima je *Zemljodilske Štedionice* (1904), i *Bunjevačke stranke* (1906), urednik *Nevena* od 1903. do 1910. Bio je narodni zastupnik u Konsituanti (1920.), i Narodnoj skupštini (1923.). Na funkciju gradonačelnika postavljen je kao član Bunjevačko-Šokačke stranke (BŠS).

Na funkciji gradonačelnika **04.05.1920. – 08.11.1920.** (Veliki župan 4.05.1920. – 8.11.1920.)

DR ANDRIJA PLETIKOSIĆ (dr. Pletikoszich András) (1885? – ?)

Pravnik, advokat. Potiče iz ugledne bunjevačke familije. Pletikosić je u Subotici završio osnovnu školu i gimnaziju, a onda je otišao na studije u Budimpeštu gdje se družio s

ostalim bunjevačkim studentima, od kojih će mnogi kasnije igrati važnu ulogu u bunjevačkom društvenom i političkom životu (Mirko Ivković Ivandekić, Babijan Malagurski, Stipan Matijević, Vranje Sudarević). U Budimpešti je Pletikosić položio doktorat i pravne studije. Posle povratka u Suboticu ušao je Pletikosić u političke vode, angažuje u Nezavisnoj (Košutovoj) stranci, i započinje da radi kao advokat. Smatrali su ga za mađarizovanog Bunjevca. Nakon rata on je dugo bio izvan glavnih političkih događaja. Zbog svoje promađarske orijentacije nije uživao poverenje Bunjevaca. Međutim, kada je demokratsko-radikalna vlast 1920. godine odlučila smeniti hrvatsku gradsku upravu, uzeli su upravo Pletikosića kao Bunjevca da obavi taj nezgodni politički posao. Od 1924. do 1934. obavljao je funkciju javnog beležnika u Bačkoj Topoli.³³

Na funkciji gradonačelnika **08.11.1920. - 2.09.1922.** (Bio je i Veliki župan 26.11.1922. – 23.04.1924.)

NIKOLA TABAKOVIĆ (Budimpešta, 1863.- ?) podgradonačelnik do 20.11.1924, a nakon toga 1924 gradonačelnik Velike Kikinde

Na funkciji v.d. gradonačelnika **2.09.1922. – 31.12.1922.**

DR ANDRIJA PLETIKOSIĆ

Na funkciji gradonačelnika po drugi put: **31.12.1922.-23.4.1924.**

ALBA ČURČIĆ MALAGURSKI (Subotica, 1881 – Subotica, 10.06.1927.)

Završio je Gimnaziju i 9 semestara medicine, ali ga je rat sprečio da postane lekar. Studirao u Budimpešti, gde je upoznao i svoju buduću suprugu – srpkinju po nacionalnosti. Angažovan u pripremama i organizovanju preuzimanja vlasti od Mađara u gradu, 1918. godine. Bio je među osnivačima Bunjevačko-srpskog narodnog obora. Od 1919. nalazio se u gradskoj službi. Bio je član Radikalne stranke i kao takav zastupao njene stavove i na mestu prvog čoveka grada, pošto je postavljen na mesto gradonačelnika 1924. Na toj funkciji ostao je do 1926, kada je penzionisan zbog bolesti. Umro je naredne 1927. godine. Javljao se i kao urednik "Danice".

Na funkciji gradonačelnika: **23.4.1924.- 12.10.1924.**

DR MIRKO IVKOVIĆ IVANDEKIĆ (Subotica, 12.02.1884.- Subotica, 13.12.1974.)

Pravnik, advokat. U Subotici završio Gimnaziju, a pravo u Budimpešti. Od 1911. godine ima advokatsku kancelariju u Subotici. U prelomim trenucima okončanja rata 1918. deluje u grupi mladih hrvatskih intelektualaca koji su se pojavili kao jasna politička snaga, spremna da odgovori na tadašnju kriznu situaciju. Tako je kao predstavnik *Narodnoga vijeća* iz Subotice, uz Blaška Rajića, Stipana Vojnić Tunića sudelovao je na sednici Hrvatskoga sabora 29. X. 1918., na kojoj je proglašeno otcepljenje Hrvatske od Austro-Ugarske i uspostava Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Bio je glavni gradski odvetnik od 20.03.1920. godine, a potom i veliki župan i gradonačelnik. Postavljen od strane kratkotrajne Davidovićeve vlade, pa će odmah nakon njenog pada i biti smenjen.³⁴ Preuzeo dužnost 11.10. a zakletvu položio 14.10. u Beogradu. Na političkom polju, u početku istanknuti član BŠS,

zatim HSS, a kasnije prorežimskih stranaka. Tako je uspeo da bude izabran za narodnog poslnika na parlamentarnim izborima 1931. godine.

Na funkciji gradonačelnika: **13.10.1924. - 14.11.1924.** (Veliki župan 12.10.1924. – 14.11.1924.)

FRANO VUKIĆ (Franz Mayer) (Dubrovnik, 29.4.1890. -)

Diplomirao pravo 1911. u Be

u, optirao za KSHS 1919. godine kada i menja prezime. Dolazi u Suboticu gde je obavljao niz funkcija u gradskoj policiji i vlasti,³⁵

Na funkciji v.d. gradonačelnika: **15.11.1924.-14.12.1924.**

ALBA MALAGURSKI

Na funkciji gradonačelnika, postavljen po drugi put: **15.12.1924. – do 13.10.1926.**

DRAGOSLAV ĐORĐEVIĆ (Zakuta /opština Kraljevo/, 14.1.1887. - ?)

Profesor, političar. U godinama 1911, 1912 predavač na privatnoj Gimnaziji u Paraćinu. Kao komadant artiljerijske baterije sa srpskom vojskom ušao u Suboticu 13.11.1918. U prvim danima nakon toga obavljao je funkciju šefa vojne cenzure. Godine 1919. venčan sa Marom Malagurski. Radio 1924. kao profesor u subotičkoj Gimnaziji, pa sa toga mesta dolazi na funkciju Velikog Župana. Nakon predaje dužnosti 28.4.1927. gradonačelnika, obavljao još nekoliko funkcija u državnoj upravi. Istaknut član Narodne Radikalne stranke, JRZ, ...

Na funkciji gradonačelnika: **14.10.1926. - 19.05.1927.** (Veliki župan 23.04.1924.- 12.10.1924.; **11.11.1924. – 13.10.1926.**)

DR DRAGUTIN STIPIĆ (Subotica, 17.01.1883. - ?)

U I sv. ratu zarobljen u Rusiji, ostao sve do 1920. godine. I on je bio doktor pravnih nauka, radio je u gradskoj službi. U 1926. godini postavljen za Velikog župana. Na jednim lokalnim izborima u Subotici, 1927. godine³⁶, glasovima svojih sugrađana dobio poverenje da obavlja funkciju gradonačelnika. Tako mu je 27.4.1927. Ministar MUD naložio telegramom dr Stipi

u da se preuzme ured gradona

elnika Dragoslava Đorđevi

a, koji sutradan predaje dužnost i odlazi u mirovinu. Od 6.01.1929. razrešen dužnosti gradonačelnika, ali je u v.d. svojstvu ostao do 23.03.1929. godine.

Na funkciji gradonačelnika: **19.05.1927. – 23.03.1929 .** (Veliki župan 14.10.1926. – 30.04.1927.)

---

34 Robert Skenderović, *Bunjevačko-šokačka stranka 1920.-1926.* Časopis za suvremenu povijest, br. 3, 809.

35 IAS, F:228.67. Pov. 30/1935

36 Izbori za 100 članova gradske skupštine – Proširenog Senata održani su 7.11.1927. godine. Pobjedila je upravo lista koju je predvodio dr Stipić.

SELIMIR OSTOJIĆ (Beograd, 14.07.1875. - 19.10.1931.) Vojnik, brigadni đeneral.
Službovao

nakon rata od 1921. do 1924. kao zamenik zapovednika Zetske i Savske divizije. Od 1923. unapređen u čin brigadnog generala, od 1924. do 1927. zamenik zapovednika Jadranske divizije. Kao penzioner, postavljen na mesto prvog čoveka grada Subotice, odmah nakon proglašenja šestojanuarske diktature. Preminuo na dužnosti, u Beogradu gde je i sahranjen.

Kum prethodnika, Dragutina Stipića.

Na funkciji gradonačelnika: **23.03.1929. - 19.10.1931.**

FRANO VUKIĆ

Na funkciji v.d. gradonačelnika: **20.10. 1931. – 29.03.1933.**

INŽ. IVAN IVKOVIĆ IVANDEKIĆ (Subotica, 26.05.1882. – 6.11.1968.)

Nakon završene gimnazije 1901., odlazi da studira u Budimpeštu na Tehnički fakultet, koji završava 1905. i postaje inženjer geodezije/arhitekture. Aktivan u javnom kulturnom životu i pre Prvog svetskog rata. Kao vojnik honvedskoga puka iz Osijeka zarobljen je 1915. na ruskom frontu. U vreme raspada Austro-Ugarske, s bratom Mirkom bio je član Bunjevačko-srpskog narodnog odbora u Subotici, a bio je i član subotičke delegacije na Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25.11.1918, koja je proglasila otcepljenje od Ugarske. Od toga doba, s potiskivanjem Mađara s vlasti u Subotici, započinje i njegov uspon kao političara. Angažovanje je započeo u Bunjevačko-šokačkoj stranci (BŠS) a posle je delovao u Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS). Od 1931. menja pozicije i sa bratom deluje u vladinoj *Jugoslovenskoj radikalnoj seljačkoj demokratiji* (kasnije preimenovana u *Jugoslovensku nacionalnu stranku*) i posle u *Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici*. Položaj prvog čoveka grada - gradonačelnika imao 1933.-34., a od tada predsednika opštine 1934.-38. Time je ovaj položaj zadržao najduže od svih gradonačelnika u međuratnom razdoblju. Stanovao u Šenoinoj ulici 28.

Na funkciji gradonačelnika, odnosno predsednika opštine: **29.03.1933. /25.07.1934./ - 17.11.1938.**

MARKO JURIĆ, (Subotica 25.04. 1880. – Subotica 24.10.1949.)

Zemljoposjednik, političar. Nakon školovanja u Subotici vodio je porodični posed na Žedniku. Baveći se stočarstvom i trgovinom stokom te izvozom svinja, kao vojni dobavljač u vreme Prvog svetskog rata stekao je velik imetak. Potkraj 1920-ih posedovao je kuću u Štrosmajerovoj ulici te 293 jutra zemlje na Žedniku. Sudelovao je u prelomnim društvenim događajima u jesen 1918; bio je član subotičkoga *Bunjevačko-srpskoga narodnoga odbora*, osnovanoga 10. 11. 1918. u velikoj dvorani hotela *Hungaria*, te član subotičkoga izaslanstva na *Velikoj narodnoj skupštini* 25. 11. 1918. u Novom Sadu, na kojoj je proglašeno otcepljenje Banata, Bačke i Baranje od Ugarske. Kao pristalica međuratnih srpskih režimskih političkih struja, isprva Narodne radikalne stranke (NRS), čijeg je subotičkoga ogranka neko vreme bio predsednik, a zatim Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ), biran je na parlamentarnim izborima za zastupnika u Narodnu skupštinu Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije, 1923., 1924., 1927. i 1938. Banski većnik Dunavske banovine bio je 1930.-38., a u tom je razdoblju vršio i visoke stranačke dužnosti u JRZ-u. Imenovan je za i gradonačelnika Subotice, ali je na tom položaju ostao razmerno kratko – od 18. 11. 1938. do 24. 06.1939., kad ga je nasledio Ladislav Lipozenčić. U više navrata od 1919. imenovan je i u gradski

parlament – Prošireni senat. Subotički prohrvatski tisak nazivao ga je *radikalnim harambašom*. Žestoko je negirao hrvatstvo Bunjevaca.

Na funkciji predsednika opštine: **17. 11. 1938. – 25.06.1939.**

DR VLADISLAV LIPOZENČIĆ (Subotica 5.07.1895. – Subotica, novembra 1944.)

Iz imu

ne bunjeva

ke porodice. Studirao pravo u Budimpešti i Minhenu. Godine 1927. položio advokatski ispit, a od 1928. radio kao advokat. Predsednik subotičkog Rotari kluba 1939-1940. Sledbenik vladajućeg režima. Postao poslednji gradonačelnik u periodu Kraljevine Jugoslavije. Stradao po dolasku komunista.

Na funkciji predsednika opštine: **25.06.1939. – 12.04.1941.** (

Pored navedenih gradonačelnika koji su vršili i funkciju velikog župana, na tom mestu su nalazila samo još dve ličnosti:

PAJA DOBANOVAČKI (? - Srbobran, ? 4.1941.)

Posednik iz Srbobrana. Imenovan je 9. a preuzeo funkciju 13.11.1921. godine. Zamenio ga 1.1.1923. dr Andrija Pletikosić.

DUŠAN MANOJLOVIĆ (Subotica, 8.3.1883. – Subotica, ?)

Poti

e iz ugledne subotičke

ke srpske porodice. Obavljao niz funkcija u poratnoj gradskoj vlasti, bio je gradski kapetan, a njegov otac Stevan bio je veliki župan u mađarskom sistemu vlasti.

Imenovan 17.5.1927. On je bio zadnji na tom položaju, pošto je 17.1.1929. Uredbom ukinuto veliko župansko zvanje.